

Gülşən Əliyeva-Kəngərli
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
filologiya elmləri doktoru, professor
E-mail: gulshan.aliyeva@admiu.edu.az

MÖHTƏŞƏM 100 İL VƏ BÜTÜN ZAMANLARIN ƏDƏBİ İRS TƏLİMİ

Xülasə: Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin möhtəşəm adı və əzəmətli əməlləri tarix bizdən uzaqlaşdıqca daha möhtəşəm tarix başlayır. Onun Azərbaycan naminə gördüyü işlər barəsində cild-cild kitablar yazılıb və zaman keçdikcə bu cildlərin sayı və sanbalı artacaq. Onun dövlətçilik konsepsiyasında, milli mədəniyyət təlimində xalqın misilsiz milli-bədii sərvəti olan ədəbiyyata diqqət və qayğı önəmli yer tutur.

Heydər Əliyevin otuz ildən artıq bir dövrdəki rəhbərlik fəaliyyəti sübut etdi ki, o, Azərbaycanın müdrik fikirlər xəzinəsi olan ədəbiyyatını nəinki yüksək səviyyədə doğru-dürüst qiymətləndirir, həm də bu milli sərvətə güvənir, ona arxalanır. Heydər Əliyev ədəbiyyata bütöv Azərbaycan və ümumtürk kontekstində yanaşırdı. Bu mənada iki cəhətə diqqəti cəlb etmək istəyirik. Sovet rejiminin, totalitar ideologiyanın kəşhakəs vaxtı – 1981-ci ildə Heydər Əliyevin böyük səyi və cəsarəti sayəsində Azərbaycan yazıçılarının VI qurultayının gündəliyinə Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses haqqında ayrıca məruzə daxil edilmişdi. Bunun nəticəsi olaraq Yazıçılar İttifaqında Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə katib ştatı, Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda isə “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsi yaradıldı. Xalq yazıçısı, akademik M.İbrahimovun rəhbərlik etdiyi bu şöbə az vaxtda dörd cildlik “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası”nı hazırlayıb çap etdirdi. Bu, təkcə ədəbi-tarixi əhəmiyyətli bir fakt deyil, bütöv Azərbaycan naminə irəli atılmış böyük siyasi addım, vətənpərvərlik nümunəsi, taleyüklü məsələyə əsl rəhbər münasibəti idi. Tarixin və ideoloji təzyiqlərin bütün dönəmlərində Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyatını, xalqın malik olduğu zəngin, çoxşaxəli mədəniyyəti ümumşərq, ümummüsəlman və ümumtürk kontekstindən ayırmamış, ona genetik və mənəvi vəhdətdə nəzər salmışdır. O, 1996-cı ildə Bakıda türk dünyası yazıçılarının III qurultayında inam və iftixarla deyirdi: “Qədim dövrlərdə “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamış”, “Koroğlu” dastanları, xalqlarımızın hamısına mənsub olan şairlərimiz, yazıçılarımız – Nizami, Yunus Əmrə, Əlişir Nəvai, Füzuli, Nəsimi, Məhtumqulu, Abay və digərləri xalqlarımızın tarixini, mənəvi dəyərlərini əks etdirən, onu dünyada tanıdan ölməz əsərlər yaratmışlar...”.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, bədii ədəbiyyat, ədəbiyyat siyasəti, azərbaycançılıq fəlsəfəsi

2023-cü il Azərbaycan tarixinə prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Heydər Əliyev ili” kimi daxil oldu. Bu il tarix içində tarixdir – Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi tarixi. Ulu öndər öz tarixini yaratmışdır. Tarix bizdən uzaqlaşdıqca Heydər Əliyev bizə yaxınlaşır. Dahilər də uca dağlar kimidir. Uzaqdan daha əzəmətli görünür.

Dünya şöhrətli siyasətçi, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin çox möhtəşəm nəzəri irsi içərisində onun ədəbiyyat konsepsiyası əsas yerlərdən birini tutur. O, ədəbi-mədəni irsə öz dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi yanaşırdı. Heydər Əliyev ən qədim çağlardan bəri xalqın yaratdığı hər nə varsa, bundan dövlətçilik mənafehləri baxımından uğurla istifadə edirdi. Xüsusilə, hakimiyyətə ikinci dəfə qayıtdıqdan sonra dövlət və xalq arasında etibar və etimad körpüsünü, inam dayaqclarını yaradıcı ziyalılar vasitəsilə qururdu. O, əvvəllər də belə idi. Nəinki 1969-cu ildə Azərbaycan SSR-in rəhbəri təyin olunduqdan sonra, habelə ondan da əvvəl – DTK-nın rəhbəri olduğu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı ilə dərinlən maraqlanır, klassik bədii əsərlərimizi oxuyur və mühafizə edirdi.

Heydər Əliyev üçün ədəbiyyat özündə milli-mənəvi dəyərləri hifz edən zəngin xəzinə, xalq həyatının və xalq taleyinin ensiklopediyası idi. Ona görə də Heydər Əliyevin ədəbiyyat

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

konsepsiyası çoxcəhətli bir təlimdir. Hələ sovet dönməsində məhz onun nüfuzu, səyi və təşəbbüsü sayəsində bir qrup yazıçıya keçmiş SSRİ-nin ən böyük mükafatı – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdir. S.Rüstəm, R.Rza, S.Rəhimov, M.İbrahimov bu adın sahibi olan sovet ədəbiyyatı klassikləri idi. Məhz onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Bakıda C.Cabbarlı, İ.Nəsimi, H.Cavid, N.Nərimanov kimi ədəbi şəxsiyyətlərə monumental heykəllər ucaldıldı.

Heydər Əliyevin ədəbiyyat siyasəti onun ümumdövlət siyasətinin əsas inkişaf istiqamətlərindən biridir. Ulu öndərin ədəbi-nəzəri görüşlərini aşağıdakı əsas istiqamətlər üzrə təsnif etmək olar:

1. Bədii ədəbiyyat (və dil) Heydər Əliyevin azərbaycançılıq fəlsəfəsinin ideya zəmini və məxəzi kimi;

2. Heydər Əliyev və çağdaş ədəbi proses;

3. Heydər Əliyev və folklor (epos təfəkkürü);

4. Heydər Əliyev və klassik bədii irs.

Azərbaycançılıq – Azərbaycanı yüksəltmək, dünyada tanımaq və onun əbədiliyini qorumaqdır ki, Heydər Əliyev bütün ömrünü bu müqəddəs və ali məqsədə həsr etmişdir. Bu yolda o, bədii ədəbiyyatımızın böyük imkanlarına əzmlə güvənirdi: “Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim hissiyyatlar oyatmağa çalışmışlar, milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza birinci növbədə ədəbiyyatdan gəlir”. Beləliklə də, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq konsepsiyası çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii-fəlsəfi əsasları zəminində bərqərar olurdu.

Qeyd etməliyik ki, ümumiyyətlə, Azərbaycanın fəlsəfi fikri daha çox bədii ədəbiyyatın bətnində formalaşmış. “Avesta”, “Kitabi-Dədə Qorqud” abidələri, Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundzadə və s. kimi şəxsiyyətlər təkcə böyük yazıçılar deyil, eyni zamanda böyük filosoflar idi. XI əsrin böyük ədəbiyyatşünası, şərhçilik məktəbinin banisi Xətib Təbrizi öz araşdırmalarını ümumən ərəbdilli poeziya üzərində qururdu ki, bura Azərbaycan şairləri də daxil idi. Ümumiyyətlə, klassik Şərq ədəbiyyatına yanaşmada belə bir prinsip nəzərə alınmalıdır: bir var ərəb poeziyası, bir də var ərəbdilli poeziya. Məsələn, Məvəli şairlərin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Eyni mülahizəni fars poeziyası və farsdilli poeziya barəsində də söyləmək olar. Məsələn, farsdilli poeziyanın zirvəsi Nizami Gəncəvi azərbaycanlı idi...

Artıq qeyd etdik ki, Heydər Əliyevin təkcə dilə və ədəbiyyata yox, ümumən ictimai və humanitar elmlərə müraciət və münasibətinin təməl daşında milli dövlətçilik təlimi olan azərbaycançılıq ideologiyası dayanırdı. O, Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı (10 noyabr 2001) məşhur nitqində demişdir: “Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyət onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, zəngin milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” [3, s.162]. Beləcə, Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyası və mədəniyyət nəzəriyyəsi, onun ana dili haqqındakı baxışları da məhz azərbaycançılıq fəlsəfəsi kontekstində daha aydın dərk olunur. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli Prezident fərmanında belə yazılıb:

“Bütün xalqlarda olduğu kimi, Azərbaycan xalqının da dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamış, üzləşdiyi problemlərlə qarşılaşmışdır. O, xalqın ən ağır günlərində belə onun milli mənliliyini, xoşbəxt gələcəyə olan inamını qoruyub möhkəmləndirmişdir. İnkişaf etmiş zəngin dil mədəniyyətinə sahib olan xalq əyilməzdir, böyük gələcəyə malikdir. Ona görə də xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorunmalı, qayğı ilə əhatə etməlidir. Bu onun vətəndaşlıq vəzifəsidir. Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarınadək olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir” [3, s.166-167].

Heydər Əliyev təkcə bütövlükdə ədəbiyyata, ədəbi-bədii irsə deyil, müasiri olduğu hər bir istedadlı sənətkara bir azərbaycançı kimi, sənətkar və vətəndaş kimi baxırdı. Onun XX əsrin

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

yazıçıları haqqında fikirlərini oxuyanda XIX əsrin böyük rus şairi, “Sovremennik”in baş redaktoru Nekrasovun məşhur kəlamı yada düşür: “Sən şair olmaya bilərsən, lakin vətəndaş olmağa borclusan”. Vətəndaş və yazıçı! Heydər Əliyevin müasir ədəbi proses konsepsiyasında bu müddəə başlıca yer tutur. Yalnız M.Araz kimi “bir qayaya söykənmişəm, deyirəm kaş // bax beləcə daşa dönəm yavaş-yavaş” deyən, yaxud “Vətən daşı olmayandan // olmaz ölkə vətəndaşı” çağırışı ilə ədəbiyyat cəbhəsinə atılan şairlər təkcə ədəbiyyata yox, həm də xalqa, millətə, tarixə və dövlətçiliyə xidmət göstərə bilər.

Hələ hakimiyyətə gəldiyi ilk dövrlərdə – Azərbaycan yazıçılarının V qurultayındakı nitqində (5 iyun 1972-ci il) o, böyük ruh yüksəkliyi ilə deyirdi: “...respublikanın nailiyyətlərində yazıçılarımızın da xidməti böyükdür” [1, s.23] O, yazıçıların əməyini, dövlətçilikdə və ümumən cəmiyyətdə rolunu yüksək qiymətləndirməklə bərabər, həm də prinsipial mövqedən nöqsanları da tənqid edirdi. Qurultaydakı nitqində üzbaşurət demişdi: “Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında yaradıcılıq məsələlərinin müzakirəsi bəzən ümumi xarakter daşıyır, lazımi dərəcədə konkret olmur. Bəzən yoldaşlar «münasibətləri korlamaqdan» ehtiyat edərək əsərə açıq qiymət verməkdən çəkinir və prinsipsizlik mövqeyinə enirlər. Ədəbi tənqidimiz bəzən lazımi yüksəklikdə olmur, ayrı-ayrı əsərlərin ciddi nöqsanları, ideya-bədii qüsurları haqqında öz rəyini cəsarətlə ifadə etmir” [1, s.23]. Bu elə bir dövr idi ki, elə həmin il Sov. İKP MK-nın məşhur “Ədəbi-bədii tənqid haqqında” qərarı qəbul olundu, hər yerdə ədəbi tənqidin problemləri, metodoloji zəifliyi təhlil predmetinə çevrildi. Heydər Əliyevin uzaqgörənliklə söylədiyi fikirlər ədəbi tənqid haqqında qərarla söylənilənlərlə üst-üstə düşürdü.

Heydər Əliyev ədəbiyyata, sənətkar şəxsiyyətinə tarixilik kontekstində yanaşan, bədii fikrin tarixi-fəlsəfi qüdrətini hər şeydən üstün tutan şəxsiyyət idi. 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günlərində söylədiyi məşhur nitqində demişdi: “Tarixin bir-birinə qovuşdurduğu əsrlər bir çox xalqların oğul və qızlarını məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzət tərənnüm edən poemalarını, Vidadi və Vəqifin xalq yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar ittihatçıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairlərinin tərəvətdən düşməyən misraları isə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur” [1, s. 71].

Ədəbi-tarixi prosesə belə baxış, heç şübhəsiz ki, konseptual xarakter daşıyır və böyük perspektivlərə malikdir. Əlbəttə, Heydər Əliyevin ədəbiyyat və mədəniyyətlə bağlı bütün məruzə və çıxışlarının özünəməxsus orijinal, dəyərli cəhətləri var. Bununla yanaşı, biz belə hesab edirik ki, Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında (12 iyun 1981-ci il) söylədiyi geniş və parlaq nitq onun ədəbiyyat haqqında proqram əsəridir. Burada ədəbiyyatın cəmiyyətdə və tarixdə rolu, sözün tarixilik və müasirlik imkanları kontekstində yazıçı taleyi problemləri nəzərdən keçirilir. Bu nitqdəki (əslində sanballı məruzədir!) bəzi tezlərə nəzər salmadan Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasını düzgün şərh etmək olmaz. Məsələn: “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında cərəyan edən proseslər mühüm və diqqətəlayiq proseslərdir: onlar özləri ilə yenilik gətirir. Bədii söz sənətkarlarının gerçəkliyi daha dolğun əhatə etməyə, həyatı daha dolğun şəkildə təsvir etməyə, adamlar və zaman haqqında həqiqəti bərbəzsiz deməyə səy göstərdiklərini xüsusilə nəzərə cərpdirmaq istəyirəm....

Cəmiyyətin mənəvi tələbatının artması, ədəbiyyatın milyon-milyon adama ideya-mənəvi və estetik təsiri imkanlarının genişlənməsi dövrümüzün mühüm əlamətidir. Beləliklə, bədii sözün siyasi, ictimai siqləti artır...

Hər bir sənətkar öz xalqının övladıdır və onun tarixi qarşısında məsuliyyət daşıyır. Övvəlki nəsillərin istedadı və əməyi ilə yaradılmış bütün sərvətləri mənimsəmədən... müvəffəqiyyətlə irəli getmək olmaz. Tarix ən qüdrətli və təsirli tərbiyə vasitələrindən, şüurları və həyat mövqelərini formalaşdırmaq vasitələrindən biridir...”.

Açıq demək lazımdır ki, Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri bədii ədəbiyyatda layiqincə əks etdirilməmişdir. Etiraf etməliyik ki, xüsusilə bu sonuncu iraddan sonra həm romançılıqda, həm dramaturgiyada, həm də kino sənətində tarixi mövzulara maraq intensiv surətdə

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

gücləndi. Həm də Heydər Əliyev bu fikirdə idi ki, hər yazıçını tarixi mövzuya yaxın buraxmaq olmaz. Yalnız istedadlı, tarix qarşısında məsuliyyəti bütün ciddiliyi ilə duyan, tarixi həqiqətləri əks etdirən, bədii və peşəkarlıq imkanlarına malik yazıçılar tarixi mövzuda uğurlu əsər yazmağa müvəffəq ola bilərlər. Heydər Əliyevin ədəbi proses təlimində ədəbi tənqiddin yeri dəqiq qeyd olunur: “Müasir ədəbi-bədii prosesi tənqidçilərin, ədəbiyyatşünasların fəal və faydalı işi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir... İctimai, bədii-estetik zövqləri formalaşdırmaq, incəsənətdə sönüklüyə, durğunluğa, xalturaya, yabançı baxışlara qarşı mübarizə aparmaq işində ədəbiyyatşünasların və tənqiddin rolunu gücləndirmək lazımdır. Tənqidi sözün nüfuzu bir çox cəhətdən tənqiddin obyektivliyi ilə, qərəzsizliyi ilə müəyyən olunur. Xeyirxahlıqla yanaşı ciddiyyət, professional tələbkarlıq – ədəbi tənqid məhz belə olmalıdır” [1, s.147].

Artıq qeyd etdik ki, Heydər Əliyev müasiri olan sənətkarlarla görüşür, onları müstəqil dövlətimizin orden və medalları ilə təltif edir, eyni zamanda müxtəlif yubileylər münasibəti ilə keçirdiyi tədbirlərdə onların ədəbi-tarixi prosesdəki mövqeyini, xidmətlərini səlis mühakimələrlə dəyərləndirirdi. Bəzi faktları ulu öndərin mənalı deyimlərini qeyd etməklə xatırlayaq. Məsələn, 6 oktyabr 1993-cü ildə Məmməd Araz 60 illiyi münasibəti ilə “Qırx ildən çoxdur ki, dərin fəlsəfi lirikanız çağdaş Azərbaycan poeziyasını zənginləşdirməkdədir”, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevə 80 illiyi münasibəti ilə (25 may 1994-cü il) “Dünya mədəniyyətinə ölməz dühalar bəxş etmiş qədim Odlar Diyarında xalqın məhəbbətini qazanmaq, sənət zirvəsinə ucalmaq olduqca çətin və şərəflidir. Siz fədakar əməyiniz sayəsində bu şərəfə nail olmuşsunuz”, xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlıya 75 illiyi münasibəti ilə (4 iyul 1994-cü il) “Siz istedadlı yazıçı, müdrik və mahir pedaqoq, mübariz vətəndaş kimi xalqın qəlbində əbədi məskən salmışsınız” söyləmişdi.

Heydər Əliyev 16 aprel 1995-ci il tarixdə Məmməd Arazın yaradıcılıq gecəsində geniş məzmunlu çıxış edərək, bütövlükdə ədəbi yaradıcılığa dərin qiymət verib. “İstiqlal şairi” adı ilə çap olunmuş bu çıxışda oxuyuruq: “Bəxtiyar Vahabzadənin, Məmməd Arazın, Xəlil Rzanın – bu üç şəxsin adını mən fərəhlə çəkirəm. Dünən mən üç fərman vermişəm. Bildiyiniz kimi, müstəqil Azərbaycanın ən yüksək ordeni “İstiqlal” ordenidir. İndiyə qədər bu ordenlə heç bir vətəndaş, heç kəs təltif olunmayıbdır. Dünən isə mən fərman verərək Bəxtiyar Vahabzadəni, Məmməd Arazı, mərhum Xəlil Rzanı “İstiqlal” ordeni ilə təltif etmişəm. Bu bir təsadüf, ... mənim tərəfimdən birdən qəbul olunmuş qərar deyil. Bu haqda mən çox düşünmüşəm” [1, s.250]. Heydər Əliyev adı çəkilən şairlərə öz əsərlərində hələ sovet dönməndə, xüsusilə 60-cı illərdə istiqlalçılıq ideyaları, milli-mənəvi özünüdərk tərənnüm etdiklərinə görə böyük qiymət verirdi.

O, yazıçıları həm də müasirliyinə görə qiymətləndirirdi. Maqsud İbrahimbəyovun 60 illiyinə həsr olunmuş mərasimdə “Xalqımızın tarixində ən görkəmli yeri mədəniyyət, ədəbiyyat tutur” adı ilə çap olunmuş nitqində (14 may 1995-ci il) M.İbrahimbəyovun müasir bir yazıçı kimi ədəbi-ictimai qiymətini verərək yazıçılıq fenomenini haqqında demişdir: “Bilirsiniz, yaradıcılığa bir peşə kimi baxmaq olmaz. Yaradıcılıq fitri istedadla bağlıdır. Şair olmaq, musiqiçi olmaq – bunları oxumaqla öyrənmək olmaz. Mən bilirəm ki, Maqsud da, Rüstəm də ədəbiyyat institutunu bitirməyiblər. Bunlar ikisi də mühəndis olub. Ancaq fitri istedadlarına görə yazıçılıq yoluna, ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət yoluna düşüblər...” [1, s.263].

Əlbəttə, bu fikir artıq marksist fəlsəfədən xeyli uzaq, bədii yaradıcılığın vergi olduğunu təsdiq edən mötəbər bir qənaətdir. Həqiqətən də şairlik ixtisası, yazıçılıq peşəsi yoxdur. Şairlik istedadı var, vəssalam.

Heydər Əliyev xalq şairi Nəbi Xəzriyə anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar (17 dekabr 1995-ci il) təbrikində yazmışdır: “Sizin bəşəri duyğuları vəsf edən şeir və poemalarınız, xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini tərənnüm edən səhnə əsərləriniz insanlarda ruh yüksəkliyi və gələcəyə sarsılmaz inam doğurur. Tükənməz ilhamla yaratdığınız əsərlərdə həmişə mənəviyyat problemləri ön planda durmuş, yaşadığımız dövrün, zamanın nəbzi duyulmuşdur” [1, s.264].

Ulu öndər 19 dekabr 1995-ci ildə 60 yaşı tamam olmuş Y.Səmədoğlunu “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi xidmətləri olan görkəmli yazıçı”, “fitri istedadla, yüksək intellektə malik olan bir yazıçı və siyasətçi”, milli azadlıq hərəkatının fəal xadimi kimi qiymətləndirir.

Ədəbi ictimaiyyətə yaxşı məlumdur ki, şair Qabil öz duzlu-məzəli söhbətləri, gözəl poeziyası ilə təkcə oxucuların yox, bir çox müasirlərinin, o cümlədən ümummilli lider Heydər Əliyevin rəğbət

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

və hörmətini qazanmış sənətkar idi. 7 yanvar 1997-ci ildə Qabilin yubiley gecəsində söylədiyi “Müasir poeziyamızın görkəmli nümayəndəsi” adlı nitqində Heydər Əliyev səmimiyyətlə demişdir: “Mən bu yubiley gecəsinə təkcə Qabilə hörmət naminə gəlməmişəm. Buraya həm də incəsənətimizlə, ədəbiyyatımızla, şeirimizlə görüşmək üçün gəlmişəm. O vaxt mən Qabilə dedim ki, sən əsl kişisən. Bu elə belə söz deyil. Bu mənim əvvəlki dövrdə, qurultaylarda, müxtəlif tədbirlərdə yazıçılarla görüşlərimdə müşahidələrimin nəticəsi idi və beynimdə Qabil haqqında toplanmış bir fikir idi” [1, s.355].

Çox dəyərli bir faktı da qeyd etməklə ulu öndər və ədəbi-tarixi proses məsələsinə yekun vurmaq istəyirik. Heydər Əliyev 1997-ci il sentyabrın 20-də türk dünyasının böyük alimi İhsan Doğramacı ilə birlikdə xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin “Hökmdar və qızı” tamaşasına baxmış və tamaşadan sonra çıxış etmişdir. “Çox dəyərli, xalqımız üçün lazımi əsər” adı ilə çap olunan bu çıxış öz müasirliyi və tarixiliyi ilə onun irsində diqqətəlayiq yer tutur. Ümummillə lider səmimi-qəlbədən demişdi: “Bu gün siz çox gözəl bir əsər təqdim etdiniz. Mən sizi bu əsər, bu tamaşanız münasibəti ilə təbrik edirəm. Çox dəyərli və bu gün xalqımız üçün lazımi əsərdir. Şübhəsiz ki, biz bu gün ilk növbədə bu əsərin müəllifini – böyük yazıçımız, dramaturqumuz İlyas Əfəndiyevin xidmətlərini qeyd etməliyik, onun xatirəsini yad etməliyik. Mən bu gün İlyas Əfəndiyevin bütün yaradıcılığını, onun yazdığı əsərləri böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram. Hesab edirəm ki, o, xalqımız qarşısında öz borcunu, daha doğrusu öz missiyasını şərəflə yerinə yetirmişdir, xalqımıza, mədəniyyətimizə, teatrımıza, ədəbiyyatımıza çox böyük bir irs, böyük sərvətlər qoyub getmişdir. Güman edirəm ki, bunu xalqımız heç vaxt unutmayacaqdır” [1, s.368-369].

Biz belə hesab edirik ki, bu dəyərləndirmə kamil bir metodoloji başlanğıc kimi xalq yazıçısı İ.Əfəndiyev haqqında yazılacaq monoqrafiya və dissertasiyaların nəzəri əsasında dayanmalıdır. Həqiqətən də, İ.Əfəndiyev yarım əsrlik böyük və bütöv bir epoxa idi – yeni üslublu nəsr, yeni formalı milli teatr epoxası...

Yaşı bilinməyən, tarixi bəlli olmayan çoxəsrlik şifahi xalq yaradıcılığı, folklor örnəklərimiz, epos təfəkkürümüz haqqında fikirlər, onların təsiri və tədqiqi ilə bağlı problemlər Heydər Əliyevin ədəbi-nəzəri görüşlərində mühüm yer tutur. Folklorşünas-alim M.Qasımlı Heydər Əliyevin folklor münasibətinin xarakterini “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun timsalında tarixi-metodoloji baxımdan doğru açıqlayaraq yazır: “Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin mədəniyyətimizin tarixi köklərinə, o cümlədən də folklor qaynaqlarımıza həssas, diqqətəlayiq münasibəti “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu ilə bağlı fikir və mülahizələrində də özünü əyani şəkildə göstərir. Ulu öndərin “milli varlığımızın mötəbər qaynağı” adlandırdığı “Kitabi-Dədə Qorqud” eposuna böyük ehtiram və məhəbbətlə yanaşması təbii bir qanunauyğunluqdan doğurdu: bu möhtəşəm folklor abidəsində öz inikasını tapmış milli-mənəvi dəyərlər xalqımızın tarixi kimliyini qürurverici bir görüntü ilə əks etdirdiyindən müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi baxımından dünəni, bu günü və sabahı çevrələyən bütün zamanlar üçün böyük siyasi-ideoloji əhəmiyyətə malikdir” [2, s.79].

Fikrimizcə, bu çox doğru qənaətdir. İkinci cəhəti də biz belə qeyd edərdik: Heydər Əliyev “Kitabi-Dədə Qorqud”a, “Manas”a yalnız epos təfəkkürümüzü əks etdirən folklor abidəsi kimi baxmır, bəlkə də daha çox dünya türklərini kök və mənəvi cəhətdən birləşdirən tarixi təməl daşı kimi dəyərləndirirdi. O, təkcə müştərək dastanlarımıza deyil, məsələn, dahi şair M.Füzuliyə də bu yöndən yanaşırdı. O, 2 noyabr 1994-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisindəki çıxışında demişdi: “Füzuli keçmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. Amma indi türk dünyası parçalanmış olduğu bir halda türk dünyasına mənsub ölkələrin, demək olar ki, tam əksəriyyətinin (bir Türkiyədən savayı) onların həyatına, tarixinə, adət-ənənəsinə uyğun olmayan rejimlər içərisində yaşadığı vaxtda Füzuli bizi yaşadaraq, bu günlərə gətirib çıxarmışdır” [2, s.92]. Bu, danılmaz bir həqiqətdir.

Rumi, Füzuli, Nəvai kimi klassiklər bütün türklərə məxsusdur, hər bir türk övladının, hər bir türk qövminin klassik sənətkarıdır. Eləcə də, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Manas”, “Koroğlu” və s. kimi monumental eposlar məhz belə ədəbi abidələrdir. “Eposun əsas mahiyyətini qəhrəmanlıq ideologiyası təşkil edir” – deyən Heydər Əliyev “Kitabi-Dədə Qorqud” həm də bizim etika kitabımız, əxlaq kodeksimizdir” nəticəsinə gəlir. Bu kontekstdə Heydər Əliyevin bir konseptual mülahizəsi ümumən irsə münasibətin tarixi-ideoloji düsturu səviyyəsində maraq doğurur: “Müstəqil

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

dövlətimiz üçün taleyüklü məsələlərin həyata keçirilməsi tariximizin bir çox qaranlıq səhifələrini açmaqla kimliyimizi tam müəyyən etməyi, milli kökləri ilə bağlı yeni təfəkkürlü gənc nəsil yetişdirilməsini zəruri edir. Keçid dövrünün çətinliklərinə, ağır proseslərinə baxmayaraq, biz öz tarixi keçmişimizin çox dəyərli səhifələrini qısa bir müddətdə açmış və xalqa göstərməyə nail olmuşuq. Xalqımızın hər bir övladı öz tarixi keçmişini, varisi olduğu mədəni irsi daha dərinlən öyrənərək böyük qürur hissi duymağa başlayır və sözsüz ki, bununla fəxr edir” [4, s.6].

Belə mədəni irsin parlaq nümunələrini yaradanlardan Aşıq Ələsgərin 150 illiyinin (1972), Aşıq Alının 180 illiyinin (1981) keçirilməsi, onların əsərlərinin çap olunub xalqa çatdırılması Heydər Əliyevin aşıq sənətimizə, folklor irsimizə olan qayğısının misilsiz təzahürü idi.

Epos mədəniyyətinin türk xalqlarının vahid kökü üstündə təşəkkül tapdığını Heydər Əliyev bir də 28 avqust 1995-ci ildə Bışekdə “Manas” dastanının 1000 illik yubiley təntənələrində çıxışında inamla qeyd etmişdir: “Manas” dastanının 1000 illik yubileyi qırğız xalqının böyük tarixini dünyaya bir daha nümayiş etdirir. Qardaş qırğız xalqı “Manas” dastanının qoyduğu yolla gedir. Min il, əsrlərdən-əsrlərə böyük yol keçmiş “Manas”ın dahi fikirləri, dahi sözləri bu yolu daim işıqlandırmışdır. “Manas” qırğız xalqının müdrikliyinin rəmzidir, zəkasının, qəhrəmanlığının, cəsarətinin rəmzidir. “Manas” qırğız xalqının daim vətənpərvər olduğunu, azadlıqsevər, ədalətsevər olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirir. “Manas” qırğız xalqının böyük mədəni və mənəvi sərvətidir, bütün dünya sivilizasiyasının, bəşəriyyətin dəyərli sərvətidir, türk dünyasının, türkdilli xalqların, islam dünyasının böyük mənəvi sərvətidir. “Manas”, eyni zamanda, Azərbaycan xalqına məxsusdur, Azərbaycan xalqının da mənəvi, mədəni sərvətidir. Manas bizim hamımızın, xalqlarımızın hamısının ulu babasıdır... “Manas”ın dili bizim hamımızın dilidir” [4, s.17-18].

Bu mülahizələr türk dastan mədəniyyətinə, dünya epos düşüncəsinə yanaşmanın ən düzgün yoludur. Türkün siyasi birliyinə, turançılığın hələ mümkün olmadığı bir dövrdə türkün mədəni birliyinə nail olmaq türkçülüyn əsas qayəsidir. Türk mənəvi birliyi tarixi zərurətdir. Bu da həm epos mədəniyyətimizdə, həm folklorun digər janrlarında, həm də ana dilli – türkdilli klassik ədəbiyyatımızda əsas bədii-fəlsəfi ideya kimi yüksək poetik formalarda öz ifadəsini tapır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, Ozan, 1999. – 200 s.
2. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, Şərq-Qərb, 2009. – 320 s.
3. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, 2002. – 274 s.
4. Apoyev B. Heydər Əliyev və Nizami Gəncəvi / B. Apoyev; elmi red. M.İ.Yusifov; Gəncə Dövlət Universiteti. – Bakı: Şərq-Qərb, 2020. – 232 s.
5. Abdulla K. Azərbaycançılıq və “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı / Abdulla K. ADA Universiteti. – Bakı: Şərq-Qərb, 2020. – 283 s.
6. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 97-ci ildönümünə həsr olunmuş "Heydər Əliyev və Azərbaycan filologiyası" mövzusunda respublika elmi konfransının materialları: Bakı, 22 may 2020-ci il / H.A.Əsgərov, S.H.Orucova, S.Ə.Abdullayeva [et al.]; Bakı Dövlət Universiteti. – Bakı: BDU nəşriyyatı, 2021. – 748 s.
7. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası filoloji fikir kontekstində” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları: Bakı, 17 may 2021-ci il / E. Məmmədov, S. Orucova, R. Quliyeva [et al.]; Bakı Dövlət Universiteti. – Bakı: BDU nəşriyyatı, 2021 – 520 s.
8. Paşayev Q. Xilaskarlar / Q.M.Paşayev; red. N.Q.Cəfərov; ön sözün müə. İ.Ə.Həbibbəyli; AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. – Bakı: Təhsil, 2021. – 136 s.
9. Cəfərov N. Sözümlərin Ali Baş Komandanı: seçilmiş məqalələr / N.Q.Cəfərov; red. D.Osmanlı; Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi. – Bakı: Elm və təhsil, 2021. – 200 s.

**MAGNIFICENT CENTURY AND THE LESSON ON LITERARY
HERITAGE OF ALL TIMES**

Summary: Exceptional merits and enormous contributions of the National Leader of Azerbaijan Heydar Aliyev increased in value and significance with the passing of time. Many books have been written about the work of Heydar Aliyev who dedicated his entire life to the development of Azerbaijan and the number will surely grow in the future. Literature which is considered as the cultural heritage occupies a significant place in his concept of statehood and national-cultural vision. During his leadership activities that lasted over 30 years, he did not only paid great significance to literature that is deemed as the treasure that contains wise and mature ideas but also relied on this example of national value.

Heydar Aliyev's approach to literature was based on the idea of the entire Azerbaijan and all Turks. It is worth mentioning two significant aspects. Due to his efforts and courage, in 1981, during the period of the Soviet regime and totalitarian ideology, a separate report on the literary process in South Azerbaijan was included in the agenda of the 6th congress of Azerbaijani writers. As a result, a secretary position on South Azerbaijani literature was created in the Union of Writers, and a "Literature of South Azerbaijan" department was established in the Nizami Institute of Literature of the National Academy of Sciences. The department, headed by the honoured writer, academician M. Ibrahimov, prepared and published the four-volume "Anthology of South Azerbaijani Literature" in a short time. This was not only a significant literary and historical development, but a great political step taken for the sake of the entire Azerbaijan, an example of true patriotism, leadership attitude to a fateful issue. During a period of historical and ideological pressures, Heydar Aliyev did not allow the literature, rich culture, and heritage of Azerbaijan to be separated from the concepts and principles of Pan-Easternism, Pan-Islamism and Pan-Turkism and based his vision on the idea of genetic and spiritual unity. During his speech at the III Congress of Turkic World Writers held in Baku in 1996 he proudly mentioned the following: "Back in ancient times, the epic tales of "Dede Gorgud", "Manas", "Alpamysh", "Koroglu", our great poets and writers - Nizami, Yunis Emre, Alisher Navoiy, Fuzuli, Nasimi, Mahtymguly, Abay and others created immortal works that reflect the history and moral values of our people and make them known throughout the world...".

Key words: Heydar Aliyev, fiction writing, literature policy, Azerbaijani philosophy